

УДК:371

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-202-209>

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Т. В. Потапчук

ORCID 0000-0003-1680-6976

У статті розглядаються наукові дослідження з проблеми формування естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Зазначено, що автори сучасних психолого-педагогічних досліджень розподіляють компетентності на базові (провідні, ключові, універсальні) і спеціальні (специфічні, предметно-професійні), хоча межі між ними досить умовні. Окрім предметних конкретних знань і способів дій у вузькоспеціальній діяльності, будь-який тип компетентності обов'язково включає універсальні людські якості й здібності, які не залежать від сфери їх вияву. Такими є, наприклад, ініціативність, здатність організувати діяльність (власну або інших людей), уміння адаптуватись у нових нестандартних ситуаціях, готовність критично аналізувати та адекватно оцінювати результати діяльності не лише як значущі для себе, а як такі, що матимуть наслідки для інших. Перелічені вище ознаки загальної компетентності ґрунтуються не просто на знаннях і вміннях у тій чи іншій галузі, а на ціннісних пріоритетах особистості та особливостях її ментального досвіду.

Поняття «компетентність» у широкому розумінні цього слова означає досконале знання своєї справи, характеру роботи, що виконується, складних взаємозв'язків, явищ та процесів, можливих шляхів та засобів досягнення поставлених цілей. Зміст компетентності включає рівень базової та спеціальної освіти, досвід роботи, здатність накопичувати широкий життєвий та професійний досвід, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на індивіда.

Науковцями доведено, що систематичне та цілеспрямоване ознайомлення з основами аналізу творів образотворчого мистецтва сприятиме формуванню в естетичній компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва розкривати у доступній формі своє бачення змісту та ідей, а також збагатити свої уявлення про різноманітний розвиток найрізноманітнішої естетики.

Ключові слова: компетентність, компетенція, естетична компетентність, майбутні учителі образотворчого мистецтва, естетичні цінності.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Численні наукові джерела (порівняльні дослідження О. Локшиної, О. Овчарук, дидактичні праці Н. Бібік, О. Савченко, психологічні розвідки І. Беха, О. Кононко та ін.) розкривають особливості застосування поняття компетентність до різних освітніх сфер.

У Державному стандарті диференційовано два суміжні поняття: компетенція і компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання порушеної проблеми і на які спирається автор. Формуванню естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених (С. Гончаренко, Н. Кузьміна, М. Холодна, В. Болотов, І. Зимня, В. Серіков, А. Хуторський, Р. Бадер, Д. Мертенс, А. Шелтон та ін.).

Під час аналізу науково-педагогічних джерел нами було також з'ясовано, що особлива увага вітчизняних освітян зосереджувалася на дослідженні питань щодо необхідності навчання майбутніх учителів розумінню мови мистецтва, тобто виразних засобів, які застосовує художник для втілення творчого задуму. Чільне місце у цьому процесі М. Дубовик, В. Захарова, В. Котляр, Г. Підкурманна, Л. Сірченко, Л. Скиданова відводили аналізу творів образотворчого мистецтва (живопису, скульптури, графіки, декоративно-прикладних). Вони вважали, що за таких умов можливе формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва естетичної оцінки та вмінь визначати емоційно-моральний, естетичний зміст побаченого.

Отже, **мета статті** полягає у теоретичному обґрунтуванні ключових понять «компетентність», «естетична компетентність», «компетенція».

Методи: аналіз, систематизація й узагальнення філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми та уточнення понятійного апарату.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Зауважимо, що поняття «компетенція», на думку багатьох дослідників, є похідним від поняття «компетентність» і визначає сферу застосування знань, вмінь і

навичок людини, в той час як «компетентність» є семантично первинною категорією й представляє собою їх сукупність, систему, певні знання.

У тлумачному словнику української мови поняття «компетентність» має таке визначення: «Компетентний – це такий, який має достатні знання в якійсь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, кваліфікований» (Гончаренко, 1976, с. 22). Саме слово «компетентний» (від лат. «competens») – відповідний, здібний, належний) означає, що характеризує людину як таку, що має високий рівень знань, вмє втілювати їх у практику, спроможна мати власні погляди і переконання щодо предмету праці, аналізувати, узагальнювати, робити об'єктивні висновки.

С. Гончаренко визначає компетентність як «...сукупність знань, умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» (Гончаренко, 1976, с. 22).

Поняття «компетентність» у наукових дослідженнях Н. Кузьміної розглядається як «інтегративне, особистісне новоутворення, що формується на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та життєвому досвіді», а у працях Л. Карпової визначається як «певна система, що інтегрує знання, вміння, навички, професійно значущі якості особистих професійних зобов'язань» (Гончаренко, 1976, с. 68).

У наукових дослідженнях І. Ревенко (2014) естетична компетентність трактується як певний обсяг культурно-історичних та художньо-естетичних знань; умінь та навички художньо-естетичного сприймання, аналізу й інтерпретації творів мистецтва відповідно до авторського задуму, розуміння єдності форми та змісту; прагнення та здатність реалізувати на практиці художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності (Ревенко, 2014).

В основу формування естетичної компетентності покладено ядро художньої культури – мистецтво як унікальна форма суспільної свідомості, що сприяє духовному розвитку й удосконаленню внутрішнього світу людини (Мовчан, 2011).

Як зазначає В. Лугаєнко (1974), мистецтво «розвиває, передусім, естетичний бік мислення», а «естетика мислення прямо пов'язана зі ступенем участі людини в художній творчості й сприйняттям її наслідків». На думку І. Галянта, художньо-естетична компетенція та компетентність формується у процесі художньо-естетичної діяльності через практичний досвід, що сприяє становленню таких якостей особистості, як пізнавальна активність, самостійність, ініціативність, чутливість. Ю. Стюарт

викремлює естетичну компетентність як необхідний компонент культури (Кульчицкая, 2008).

Естетична компетентність особистості, на думку Е. Кіндлера, – це комплекс когнітивних, орієнтаційних та операційних компонентів діяльності, що базується на позитивних ціннісних орієнтаціях особистості та дозволяє творчо інтерпретувати художні твори, визначаючи їх зміст, практично використовувати уявлення про «культуру» у процесі аналізу сучасних тенденцій розвитку мистецтва.

Засвоєння майбутніми учителями образотворчого мистецтва елементарних знань про засоби виразності і технічні прийоми зображення, набуття ними графічних умінь та навичок вітчизняні педагоги В. Захарова, Н. Кириченко, В. Котляр, Е. Пугачевська рекомендують здійснювати у процесі ознайомлення їх із творами образотворчого мистецтва, а також навчання ліпки та різних видів аплікації, малювання, а саме: предметного, сюжетного та декоративного. При цьому одне з провідних місць вони відводили найскладнішому її виду – предметному малюванню як підготовчому етапу до сюжетного, творчого малювання.

Ураховуючи зазначене, теоретики і практики наголошують на необхідності активного використання в процесі предметного малювання таких основних засобів відтворення, як: малювання з натури, з пам'яті та за уявленнями. Так, малювання з натури вони розглядали як навчання достатньо точній передачі контурів предмета, його просторового положення, пропорційного співвідношення частин і кольору. При цьому науковці наголошували, що особлива увага майбутніх учителів образотворчого мистецтва у цьому процесі має приділятися зіставленню ознак об'єкта з результатом його графічного відтворення й виправленню неточності (Люблінська, 1974, с. 10).

Зауважимо, що значну роль в оволодінні майбутніми учителями образотворчого мистецтва творчою діяльністю відводили малюванню з пам'яті, яке спрямоване на відтворення характерних зовнішніх ознак конкретного об'єкта з урахуванням його просторового положення в момент спостереження (наприклад, у фас або профіль; стоячи, сидячи, лежачи; в статиці або динаміці тощо). Вчені зазначали, що завдяки цьому виду діяльності відбуватиметься формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва зорової пам'яті та збагачення їх уявленнями про ознаки предметів і явищ, на основі яких у них розвиватиметься образне мислення і творча уява.

Основною умовою імпровізацій у творчій композиції вважали сформованість у майбутніх учителів образотворчого мистецтва умінь відтворювати узагальнені ознаки, характерні для певного різновиду

об'єктів (наприклад, фігури хлопчика, дівчинки, шпака, ластівки, ведмедика тощо) в довільному просторовому положенні. З метою вирішення цих проблем наголошується на проведенні занять з майбутніми учителями образотворчого мистецтва – малювання за уявленням, під час якого створюються можливості вправлення в розміщенні об'єктів у тому просторовому положенні, що відповідає їхньому задуму.

Водночас зауважимо, що здійснення позитивного впливу предметного малювання на особистість майбутнього учителя образотворчого мистецтва можливе лише за умови правильної організації цього виду діяльності. У зв'язку з цим, особливої уваги потребує добір об'єктів для розглядання і малювання майбутніми учителями образотворчого мистецтва, які повинні характеризуватися привабливістю, доступністю для сприймання і відтворення, наявністю естетичних достоїнств та сприяти розвитку здатності до зорової оцінки ознак. Оскільки предметне малювання як різновид зображувальної діяльності вимагає від майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначення і відтворення того характерного, що відрізняє один об'єкт від іншого, тому формування відповідних умінь у майбутніх учителів образотворчого мистецтва рекомендовано здійснювати поступово, систематично та цілеспрямовано (Блонский, 1961, с. 46). Акцентовано увагу також і на необхідності навчання майбутніх учителів образотворчого, декоративного мистецтва й аплікації та ознайомлення їх із традиціями національного мистецтва. Зокрема зазначено, що залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до українського народного декоративного мистецтва сприятиме вихованню в них почуття прекрасного, любові до рідного краю, природи, формуванню художнього смаку, розвитку їх творчих здібностей.

Серед різноманітних видів народного декоративного мистецтва, з якими рекомендувалося ознайомлювати майбутніх учителів образотворчого мистецтва, – вишивки, вироби художньої кераміки з українським декоративним розписом, писанки і витинанки. Зазначимо, що основна увага зосереджувалася на важливості використання в навчально-виховній роботі народних творів різних регіонів з їх характерними орнаментами, сполученням кольорів і технікою виконання візерунків. Тому основним завданням вважали формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва умінь визначати типовість мотиву, своєрідність орнаменту та встановлювати зв'язок його змісту з природою, побутом і життям народу. Наголошувалося, що традиційні мотиви художніх виробів, їх колорит, а інколи і композиція, є доступними для відтворення

майбутніми учителями образотворчого мистецтва в декоративному малюванні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі наукового пошуку нами було встановлено, що спонукання дотримуватися традицій народного мистецтва рідного краю вітчизняні вчені вважали значущим чинником виховання у майбутніх учителів образотворчого мистецтва любові до нього, поваги до праці умільців, навчання їх сприйманню і розумінню краси виробів.

Отже, естетичний розвиток майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами образотворчого мистецтва трактується не лише як ознайомлення з художніми творами, а й формування в них аналітичних умінь та майстерності відображення задуманого у власній творчій діяльності. Подальшої наукової розвідки потребують питання формування естетичної культури вчителів початкових класів.

Література

1. Блонский П. Избранные педагогические произведения. Москва : АПН РСФСР, 1961. 695 с.
2. Гончаренко М. В. Проблеми естетичного виховання. Київ : Мистецтво, 1976. 224 с.
3. Кульчицкая Е. И., Моляко В. А. Сирень одаренности в саду творчества. Житомир, 2008. 316 с.
4. Лутаенко В. С. Эстетика мышления. Київ : Мистецтво, 1974. 243 с.
5. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища освіта, 1974. 156 с.
6. Мовчан В. С. Эстетика: навчальний посібник для вузів. Київ : Знання, 2011. 527 с.
7. Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури. *Мистецтво і освіта*. 2014. №3. С.139-146.

References

1. Blonskiy, P. (1961). *Izbrannyye pedagogicheskie proizvedeniya [Selected Pedagogical Works]*. Moscow: APN RSFSR (rus).
2. Honcharenko, M. V. (1976). *Problemy estetychnoho vykhovannya [Problems of aesthetic education]*. Kyiv: Mystetstvo (ukr).
3. Kul'chitskaya, E. I., & Molyako, V. A. (2008). *Siren' odarennosti v sadu tvorchestva [Lilac of giftedness in the garden of creativity]*, 316. Zhitomir (rus).
4. Lutaienko, V. S. (1974). *Estetyka myslennia [Aesthetics of thinking]*, 243. Kyiv: Mystetstvo (ukr).
5. Liublinska, H. O. (1974). *Dytiacha psykholohiia [Child psychology]*, 156. Kyiv: Vyshcha osvita (ukr).
6. Movchan, V. S. (2011). *Estetyka: navchalnyi posibnyk dlia vuziv [Aesthetics: tutorial for universities]*, 527. Kyiv: Znannia (ukr).

7. Revenko, I. V. (2014). Khudozhno-estetychna kompetentnist uchytelia yak okaznyk yoho profesiinoi kultury [Artistic and aesthetic competence of the teacher as an indicator of his professional culture]. *Mystetstvo i osvita*, 3, 139-146 (ukr).

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Т. В. Потапчук

В статье рассматриваются научные исследования по проблеме формирования эстетической компетентности будущих учителей изобразительного искусства. Отмечено, что авторы современных психолого-педагогических исследований распределяют компетентности на базовые (ведущие, ключевые, универсальные) и специальные (специфические, предметно-профессиональные), хотя границы между ними весьма условны. Кроме предметных конкретных знаний и способов действий, в узкоспециальной деятельности любой тип компетентности обязательно включает универсальные человеческие качества и способности, которые не зависят от сферы их проявления. Таковы, например, инициативность, способность организовать деятельность (собственную или других людей), умение адаптироваться в новых нестандартных ситуациях, готовность критически анализировать и адекватно оценивать результаты деятельности не только как значимые для себя, а как такие, которые будут иметь последствия для других. Перечисленные выше признаки общей компетентности основываются не просто на знаниях и умениях в той или иной отрасли, а на ценностных приоритетах личности и особенностях ее ментального опыта.

Понятие «компетентность» в широком смысле этого слова означает совершенное знание своего бизнеса, характера выполняемой работы, сложных отношений, явлений и процессов, возможных путей и средств достижения поставленных целей. Содержание компетенции включает в себя уровень базового и специального образования, опыт работы, умение накопить большой жизненный и профессиональный опыт, знание возможных последствий конкретного способа воздействия на личность. Учеными доказано, что систематическое и целенаправленное знакомство с основами анализа произведений изобразительного искусства будет способствовать формированию в эстетической компетентности будущих учителей изобразительного искусства, чтобы в доступной форме раскрыть свое видение содержания и идей, а также обогатить свои представления о разнообразном развитии разнообразной эстетики.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, эстетическая компетентность, будущие учителя изобразительного искусства, эстетические ценности.

**FORMATION OF AESTHETIC COMPETENCE OF THE FUTURE
TEACHERS OF FINE ART****T. V. Potapchuk**

The article deals with the scientific researches on the problem of formation of aesthetic competence of the future teachers of fine art. It is noted that the authors of modern psychological and pedagogical research allocate competencies to basic (leading, key, universal) and special (specific, subject-professional), although the boundaries between them are rather conditional. In addition to subject specific knowledge and methods of action in a highly specialized activity, any type of competence necessarily includes universal human qualities and abilities, which are independent of their field of expression. These include, for example, initiative, the ability to organize activities (own or other people's), the ability to adapt to new non-standard situations, the willingness to critically analyze and adequately evaluate the results of activities not only as significant for themselves, but as having consequences for others. The above attributes of general competence are based not only on the knowledge and skills in a particular field, but on the value priorities of the individual and the characteristics of his mental experience.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the key concepts of "competence", "aesthetic competence", "competence".

Methods: analysis, systematization and generalization of philosophical, sociological and psychological-pedagogical literature in order to find out the state of development of the problem under study and to clarify the conceptual apparatus.

The concept of "competence" in the broad sense of the word means perfect knowledge of their business, the nature of the work being performed, complex relationships, phenomena and processes, possible ways and means of achieving the stated goals. The content of competence includes the level of basic and special education, work experience, ability to accumulate a wide life and professional experience, knowledge of the possible consequences of a specific way of influencing the individual.

It is proved that systematic and purposeful acquaintance with the basics of the analysis of works of fine arts will contribute to the formation in the aesthetic competence of future teachers of fine art to reveal in an accessible form their vision of content and ideas, as well as to enrich their ideas about the various development of a variety of aesthetics.

Keywords: *Competence, competency, aesthetic competence, future teachers of fine art, aesthetic values.*

Потапчук Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, Україна). E-mail: tatvolod@ukr.net

Potapchuk Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education of the SHEE "Prekarpathian National Vasyl Stefanyk University" (Ivano-Frankivsk, Ukraine). E-mail: tatvolod@ukr.net